

igazsága akkor is elbukik, ha ezt az embert nem ölik meg. A fölkelés el is bukott, hosszú századokra... A dráma lényegét ebben a történelmi igazságban kellett volna Kósnak keresni. Ebben az esetben darabjában új történelem- és új dráma-szemlélet érvényesült volna s itt a magyar színházi dráma egy újabb meghaladásáról adhattunk volna számot.

Gaál Gábor

ERETNEK MAGYARÁZATOK A NACIONALIZMUSRÓL cím alatt írta meg Vámbéry Rusztem szatirikus, néha elnézően mosolygó, máskor elevenbe vágó cikksorozatát a nacionalizmus elferdüléseiről. Természetesen az elferdülést képletes értelemben kell venni, mert a nacionalizmus, még ha gyermekbetegségnek vesszük is, már önmagában is a józanságtól és az igazi hazaszeretettől való elhajlást jelenti. Vámbéry Rusztem nacionalizmusát — mert a mai üzleti-nacionalizmus szatirikusával szemben joggal vetődik fel e kérdés — Eötvös liberalizmusa és Ady szociális magyarsága determinálja. Ez látszólag paradoxon, de a valóságban Vámbéry mély szociális érzékét és fejlődésképességét mutatja, hogy az Eötvös-Ady gondolatkört be tudta futni. És itt meg kell állapítanunk, hogy Eötvös nagyobb szuggesztív erőt gyakorol Vámbéry Rusztemre, mint Ady. Ez korántsem jelenti azt, hogy Vámbéry ne tudná Adyt teljesen átérteink Fejlett szociális és etikai érzéke akkor is egy síkba hozta volna őt Adyval, ha soha egyetlen versét el nem olvassa. De az Eötvös-koncepcióban gyökerező mélyes optimizmusa hiteti el vele, hogy az igazi liberalizmus meg tudná teremteni annak a tiszta nacionalizmusnak a világát, mely már az élő szocializmussal egyenlő. „Ady Endre gondolatvilága, amelytől a reakciónak egymással ellentétes képviselői oly egyértelműen féltik a fiatalságot, politikai megnyilatkozásában azért nemzeti, mert jelenti a magyar állam kebelében élő nép összességének, e nép anyagi és erkölcsi érdekeinek minél tökéletesebb szolgálatát s ily célból az ország sajátos termelő erőinek minél teljesebb kihasználását... Nemzeti csupán oly tudományos, irodalmi vagy művészeti érték, amely tartalmánál fogva versenyképes az emberi értékek sorában, nemzeti csak az a demokratikus politika, amely minél több magyarnak boldogulását mozdítja elő.” A nacionalizmusnak ilyen értelmezését a szocializmus is magáévá teheti és különös: Vámbéry Rusztemet, kit érzülete és gondolkodása a szocializmus magasabb etikai síkjára emel, mégis csak úgy tekinthetjük, mint a liberálizmus utolsó magyar képviselőjét. A jobb értelemben vett tiszta liberalizmusból meríti mosolygó optimizmusát ég. vágó szatiróját egyaránt. És ami még különösebb: Vámbéry *hisz* a tiszta liberalizmus lehetőségében. A szocializmusról tudja, hogy az az emberi munka etikai megbecsülését jelenti, *tudja*, hogy a termelési rend megváltoztatását jelenti, a kapitalizmusról *tudja*, hogy szüksége van az uszító nacionalizmusra s a szocializmus nyílt vallomásáig mégsem: tud eljutni. Liberális beidegzettség gátolja ebben... „Szegény apám, mert **8** hű és igaz, azt hívé, hogy minden ember az”. Vámbéry Rusztem, mert **ő** igazán liberális és mert a liberalizmus a nyugati államokban tényleg produkált eredményeket, azt *hiszi*, hogy ez mindenütt, még Magyarországon is lehetséges. E mély hit feltételezése nélkül fel kellene vetnünk a kérdést: elégnék tartja-e az elvi küzdelmet a nacionalizmus, sovinizmus, nemzeti elnyomás és uszítás ellen? S ha egyszer a visszaélés eltorzít minden jó gondolatot, lehet-e *ennek* a társadalmi rendnek a keretében azt az *új nevelést* megteremteni, mely lehetetlenné tenné a nacionalizmus nagyzást és uszítást? Ha ez még Angliában is lehetetlen, hol az oxfordi diákok nyíltan szembehelyezkedtek a militáris Szellemmel, mit lehet remélni olyan országokban, hol az ilyen kivételes különvélemények már

csirájukban elfojthatók. „...Korántsem utópia a tanításnak és nevelésnek olyan szervezése, amely a nagyzási hóbortnak keletkezését alapjában akadályozza meg...

A tagállamok közoktatásának ilyen szervezése csakugyan lehetséges. Eddig jut el Vámbéry. A szocializmus határáig. De ma még akkor is csak utópia maradna ez a vágy, ha az egész földkerekséget az angol liberalizmus szelleme érintené. Ezt már nem mondja ki Vámbéry.

Kemény Gábor

EGY GYŐZTES REGÉNY. Földes Jolán regénye: *A halászó macska uc-cája* ez a zsüri által kiválasztott magyar regény, amely résztvett a nyolcvanezer pengős nemzetközi regénypályázaton, akár nyert ott, akár nem, egy bizonyos, hogy Pesten sikere van, különösen, hogy a könyv első oldalán nem minden tulzástól mentesen ilyen ajánlás áll: „Ez a regény az Athenaeum 80.000 pengős világpályázatának magyar győztese.”

A szerző kétségtelenül korszerű témát választott. Emigránsokról ír és korunknak valóban jellegzetes tünete a hontalanság. Az új magyar irodalomban meglehetősen újszerűen hat, mert van valami igazság abban, hogy irónemzedékektől félve kerülgetett téma az emigránsors. Ha csak rövid áttekintését is nézzük az utolsó történelmi periódusnak, nyomban megértjük, hogy mért hallgattak eddig erről a témáról a magyar irodalmárok. A huszas és harmincas évek magyar emigránsai, akár politikai, akár gazdasági emigránsok voltak egy ellenforradalomból kibontakozó társadalom menekültjei. A kommün fehér menekültjeinek néhány hetes, vagy hónapos bécsi sejourja aligha tekinthető emigrációs életnek, a fehér asztal mindvégig domináns szerepet vitt benne, másrészt a távollét oly rövid ideig tartott, hogy egy idegen társadalomba való beilleszkedésről szó sem lehetett és a talajtalanság tragikuma sem érlelődhetett meg az idő rövidsége miatt. A későbbi emigráció már magánhordja a gazdasági és társadalmi hatóerők letagadhatatlan bélyegét. Hontalanokká válnak a szó szoros értelmében, régi társadalmuk kitaszította és megtagadta őket, az idegen társadalom be nem fogadta, csak megtűrte őket, azt is ideig-óráig csupán. Abban a társadalomban, ahonnan ezek kiszakadtak, ki mert volna beszélni róluk az emberi részvét, vagy megértés hangján? A téma, amely a levegőben lógott, egyszerűen elsikkadt azok között, akik otthon maradtak, vagy visszatérhettek.

Most egy nőírónak jutott eszébe, hogy hozzányuljon a kényes kérdéshez. Földes Jolánon már, ahogy a témához hozzányul, meglátszik, hogy maga is érezte mindvégig azokat a tendenciákat, amelyek az egész irodalom figyelmét eddig erről a problémáról elterelték. Földes Jolán tehát kompromisszumot köt és témájának emigráns hősei nem politikai menekültek, hanem gazdasági kivándorlók. Bizonyos, hogy az elmúlt jó másfél évtized hontalanjainak tömegét ilyenek is gyarapították. Érdeemes megnézni ezeknek a sorsát is. Ám a külföldre szakadt gazdasági menekült más, mint a békeidők kivándorlója, valahogy világosabban látja a dolgok összefüggéseit és érzi, hogy a politika számkivetettjeitől nem tulságosan széles szakadék választja el, érzi, ha nem tudja, hogy mind a ketten egy társadalmi berendezésnek az áldozatai. Földes Jolán regényhőse ilyesmi fölött nem gondolkozik Sőt állítja, hogy a politikai és gazdasági emigránsok külön-külön csoportokat alkotnak, ami politi-